

Keeleteoauhindade neli aastat

Jüri Valge

haridus- ja teadusministeeriumi nõunik

Asjad vajavad paika loksumiseks aega. Nagu kõige muu, nii käib see ka keeleauhindade kohta. Varsti 23-aastast Wiedemanni keeleauhinda tuntakse, sellest on ilmunud raamat (koos kordustrukiga), auhinna saamist nimetatakse sünnipäeva- ja muudes tähtsates artiklites ning vähenenud on kahtlused ühiskondliku tunnustuse riiklikuks arendamisega seoses. Iseenesest mõistetavalt ei ole haridus- ja teadusministeeriumi korraldatav ning rahastatav keeleteoauhind nelja aasta jooksul sellist staatust veel saavutanud. Mis ei tähenda, et ta tulevikus selleni ei jõuaks. Viimase poolt räägib õige mitu asjaolu: kui auväärne Wiedemanni auhind on – kuigi seda statuudis otse pole öeldud ning seda on antud ka noorematele inimestele – suures osas ikkagi tunnustus ühele inimesele tema elutöö eest, siis keeleteoauhind ja sellega seostuv keskendub kõigi keelega toimetajate ühele aastale, kujundades hinnalise lisatulemusena ka meie ühise keeleelu kroonikat. Olulisimate tegude ja nende tegijate äramainimise kõrval on nimelt tähtis see protsess, mille kaudu esiteod ja laureaadid valitakse. Peaauhinna selgitamine kõikide iseseisvusaegsete haridus- (ja teadus)ministrite ühisarutelu ning kokkuleppe alusel väljendab meie keelelu ideaaleesmärki: et keelepoliitika peab olema muutumatu, sõltumata sellest, kelle käes juhiportfell parajasti on. Senise valiku on teinud (tähestiku järjekorras) Jaak Aaviksoo, Mait Klaassen, Peeter Kreitzberg, Rein Loik, Tõnis Lukas, Toivo Maimets, Peeter Olesk, Mailis Reps ja Paul-Eerik Rummo. Üldsuse auhinna selgitamisest on võimalik osa võtta igaühel, st kogu rahval ning see ongi tegelikult nii keeleteoauhinna kui kogu keelega tegelemise mõte.

Nelja-aastane kogemus ei võimalda keeleteoauhinna arengu süvakäsitlust. Järgneva eesmärk on ärgitada üldsust, eelkõige eesti keele ja teisi õpetajaid, õpilasi, keeleinimesi, Oma Keele lugejaid, lihtsalt eesti keelest hoolijaid auhinna saaja väljaselgitamisest innukamalt osa võtma. Nii kandidaate esitades kui nende poolt hääletades: et tulemuses oleks võimalikult vähe juhuslikkust ning et meie keelelu olulised

sündmused saaksid võimalikult täielikult kirja pandud ja kirjeldatud ning üldsusele teada antud.

Aasta keeleteoauhinna kandidaatide esitamisel – sedagi on võinud teha igäüks – on üldiste põhimõtetenä soovitatud silmas pidada seda, kui suurt mõju avaldab tegu eesti keelele, mõjutatavate inimeste hulka, mõju kestust, keeleteo originaalsust, vastavust Eesti keelepoliitilistele pürgimustele. Aja jooksul on kandidaatide esitamise ja laureaatide valiku kriteeriumid täpsustunud. 2009. aastaks jõuti esitamiskõlblikkuse määratluseni, mille järgi auhinnale kandideeriv keeletegu peab vastama vähemalt ühele järgmistest nõuetest: a) olema eesti keele tuntust ja mainet tõstev, b) eesti keele õpetamist, õppimist ja oskamist väärtustav, c) eesti keele kasutamist soodustav, d) edendama eesti keele talletamist ja uurimist. Olulise lisatingimusena, mis 2009. aastal esitatud aasta keeleteokandidaatide hulgast paljud väärt ettevõtmised võiduvõimalusest ilma jättis, oli see, et esitada sai ainult niisuguseid tegusid, mille tegemise eest riik otseselt ei maksnud. Ühelt poolt on arusaadav püüe hoida lahus niikuinii tasustatava igapäevatöö tulemusena saavutatu ning isiklikul algatusel töövälisel ajal tasuta tehtu, teisalt on piiri tõmbamine nende kahe vahele raske, kui mitte võimatu (puhtaid juhtumeid peaaegu pole). Teisalt peaks olema loomulik, et tasulise igapäevatöö tulemuski, kui see eesti keelele kasu toob ning on südamega ja kõrgel tasemel tehtud, võiks olla kõlblik auhinnakandidaat (saavad ju ka teadlased, näitlejad ja ajakirjanikud palka ja preemiaid jne, sportlased stipendiume; miks peaks keeletege tegevuse puhul teisiti olema?).

Keeletegude ja hääletustulemuste kirjapanemise, ministrite kokkukutsumise ning auhinna kätteandmisürituse korraldamisel on seni põhitöö teinud haridus- ja teadusministeerium. Ilmselt jääb see nii ka edaspidi. Küll on kaaskorraldajate ring aastatega laienenud: infot keeleteokonkursi kohta on jaganud oma kodulehtedel eesti keele instituut, Tartu ülikool, Tallinna ülikool, Emakeele Selts, Eesti Emakeeleõpetajate Selts; asjalik on olnud koostöö Õpetajate Lehe, Sirbi ja „Keelekõrvaga”. Emakeele Seltsi osa on seejuures muutumas infovahendajast sisuliseks: 2010. aastal sõelus selts välja üldsusele II valimisvooru esitatavad auhinnakandidaadid ning osales auhindade kätteandmisürituse korraldamisel.

Üpris põhimõttelised muudatused on toimunud ka kätteandmisürituse endaga. Kui esimene neist toimus Tallinnas ja kaks järgmist Tartus, siis 2009. aasta eest jagati tunnustust Viljandis Paalalinna

gümnaasiumis suurepäraselt korraldatud keelepeol. Pole kahtlust, et teisteski maakondades leidub koole, kes ürituse korraldamisega toime tulevad. Suurenenud on õpilaste roll tseremoonia läbiviimisel: professionaalide kõrvale on üha rohkem tõusnud õpilasesinejaid nii laulu-, luule- ja tantsukava täitjaina kui ka keelealaste ettekannete pidajaina. Kokkusaamine annab ka eesti keele õpetajaile võimaluse olulist keeleinfot saada (Viljandis rääkis professor Martin Ehala esmakursuslaste keelepädevusest), omavahel mõtteid vahetada ning ministriga silmast silma vaadata.

Tõsiseim probleem on kirjas selle jutu algul ning puudutab auhinna-protsessist osavõtu aktiivsust. Ei ole põhjust arvata, nagu võiks kunagi kõigi eesti keelt kasutavate inimeste osalemist oodata. Kuid mõniseda hääletajat on ikkagi vähe, arvestades Eesti emakeeleõpetajate, õpilaste, kirjanike ja teiste keeleteematikaga vahetult seotud inimeste arvu. Kui otsene suuline ja konkreetsele inimesele suunatud infojagamine (mis täiesti ebatõenäoliselt ei pruugigi tulemust anda) välja arvata, siis on ainus seni kasutamata võimalus televisioon: raadio, päeva- jm lehed ning internetikeskkond on teavitamiseks juba kasutusel. Küllap tuleb siis rohkem rääkida, rääkida ja rääkida ning loota, et informeeritavad oma soome-ugrilikust tagasihoidlikkusest või lihtsast mugavusest jagu saavad. Hääletamisest osavõtuks on juba praegu pakutud nii HTMi kodulehte, e-posti kui tavalist paberil kirjutatavat kirja ning nähtavasti on sellega võimalused ka ammendatud (telefonikõnede alusel ei saa siiski aasta keeletegu valida!). Põhjus, miks mõned seni esitatud kandidaadid arvestamata või hääled lugemata on jäänud, on see, et mingi osa hääletusjuhenditest on olnud täitmata. Žürii ei ole kindlasti pahatahtlik, kuid oludes, kus rebimine esikoha pärast mitme kandidaadi vahel on pingeline, ei ole võimalust reegleid mitte täita.

Seni on keeleteoauhinna esitatud kokku 47 kandidaati. Üritan neid järgnevalt valdkondade kaupa liigitada (võimalikud on loomulikult ka teistsugused rühmitamised), tuues välja teo ning sulgudes selle tegija ja tegemise aasta, märkides tumedas kirjas pea- ja kursiivis üldsuse auhinna saanud. Põhjalikumad infod nii tegude, tegijate kui esitajate kohta leiab HTMi kodulehelt www.hm.ee. Võistlusele esitatud keeleteod on toodud selles sõnastuses, nagu need konkursile saabusid. Loomulikult kuulub osa ettepanekuid ühte, teine teise „kaalukategooriasse”, kuid nii esitajaid kui ka tegijaid ühendab kindlasti armastus eesti keele vastu.

Avalikkusele suunatud ja seda kaasavad üritused (5): *lavastus „Keele-uuenduse lõpmattu kurv”* (Anu Lamp, 2006), üleskutse „Kroon eesti keelele!” (19 Eesti kooli, 2006), **Eesti rahva enda loodud noorte laulu- ja tantsupidu** (Laulupeo korraldamise peakomisjon, 2007), H. Stahlile pühendatud mälestustahvli avamine Peetri kooli seinal (Kareda valla- valitsus, 2007), Eesti Noorte Keeleorganisatsiooni asutamine (22 õpi- last ja nende õpetajad, 2007).

Keeleteemalised ja -põhised võistlused (5): 8. õpilasluule kogu- miku „Emakeeles laulan oma laulu” väljaandmine ja luulevõistluse korraldamine (Sonda põhikool, 2006), üleriigiline võistlugemine „Hansenist Tammsaareni” (Enda Trubok, Ervin Jürisoo, 2006), Eesti koolinoorte edu rahvusvahelisel lingvistikaolümpiaadil (Katre Annert, Mari-Ann Piht, Sander Pajusalu, Ingrid Pärj; Renate Pajusalu, 2007), koolinoortele mõeldud eesti keele ja kirjanduse alase mõistlusmängu „Keelevägi” salvestamine ETVs (Mait Malmsten, Anti Reinthal, 2008), I rahvusvahelise Täiskuu luulefestivali korraldamine (MTÜ JCI Rapla ja perekond Ehin, 2008).

Eesti keele kasutamine ning väärtustus (sh massimeedias) (9): eesti- keelne bakalaureusetöö „Norra ja eesti keele prosoodilised aktsendid” ja selle eestikeelne kaitsmine Tartu ülikoolis (Øyvind Rangøy, 2006), head eestikeelsed avalikud esinemised (Dag Hartelius, 2006), keele-elu külje pidamine Sirbis (Aili Künstler, 2008), keeletundlik, korrektne ja lugejat arendav eesti keele kasutus (ajaleht Sirp, 2008), suurepärane ning stiilne keelekasutus meedias (Jüri Kuuskemaa, 2008), keelesaate „Keelekõrv” säilitamine (Maris Johannes, 2009), igaõhtune saade „Luuletus” ETVs (Jürgen Rooste, Joonas Hellerma, 2009), ajalehe Sirp keele-eri (Aili Künstler, 2009), keelevigaste siltide asendamine uutega (Alexander Kofkin, 2009).

Eesti keele alased ja eestikeelsed raamatud, sh tõlked (9): A.H. Tammsaare romaani „Tõde ja õigus” I osa tõlkimine inglise keelde (Inna Feldbach, Allan Trei; 2006), Euroopa keeleõppe raamdokumendi tõlkimine ja toimetamine (Pilvi Alp, Krista Kerge, Helika Mäekivi, Hille Pajupuu, Mai Tiits, Ülle Türk, Kristel Weidebaum; 2006), „Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006” (Tiitu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik; 2006), ”Eesti kirjakeele seletussõnaraamat” I–VII (1988–2007) (Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veski, Ülle Viks, Piret Voll; 2007), Toom Õunapuu kogumik „Nutika

emakeeleülesanded” (2007), raamat „Talurahva keelest riigikeeleks” (Raimo Raag, 2008), Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamatu väljaandmine (toimetus, 2008), „Psalmide” tõlge (Vello Salo, Indrek Hirv, 2009), lastekrimka „Varastatud oranž jalgratas” kirjutamine (Mika Keränen, 2009).

Eesti keele murrete uurimine ja väärtustamine (2): *Sulev Iva doktoritöö võru kirjakeelest* (2007), „Aabets” (Kihnu aabits) (Küllli Laos, Reene Leas, Evi Vesik; 2009).

Eesti keele õpetamine (5): eesti keelt ja kultuuri tutvustav tegevus Austraalias (Eero Kärner, 2006), eesti keele e-õppe ja akadeemilise välisõppe edendamine (Beatrice Töttössy, 2006), spordiajakirjanike koolitamine ja nõustamine (Peep Nemvalts, 2006), mitmekülgne ja saavutusterohke tegevus 2008. aastal (TLÜ emakeeleõpetuse info-keskus, 2008), keelepäevade korraldamine äärealade koolides (Annika Kilgi, 2009).

Eesti keelele suunatud õigus- ja kavandustegevus (4): Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise algatamine (86 riigikogu saadikut, 2006), valikaine „Kohalugu” ainekava koostamine (Nele Reimann, Kaido Kama, Mari Kadakas jt; 2006), põhiseaduse parandus eesti keele kaitseks (Riigikogu, 2007), võitlus eesti keele tundide säilitamise eest uues riiklikus õppekavas (Eesti Emakeeleõpetajate Selts, 2009).

Lõiminguprotsessi soodustamine (4): algatus „Räägi minuga eesti keeles” (Narva Astri kaubanduskeskus, 2007), Tallinna lasteaedade keelekümblusrühmade teatripäev (8 lasteaeda, 2007), kodanikuteadlikud seisukohad ja praktiline tegevus eesti keele õppe toetamisel (Anna Levandi, 2008), *eesti keelt ja Eesti keelepoliitikat toetavate seisukohtade avalik esitamine* (Sergei Metlev, 2009).

Eesti keel internetis (4): inglise-eesti ja eesti-vene sõnatõlkijate programmeerimine (Valdur Kaldvee, 2006), e-ajakiri VIRTUAALKLASS (Tartu Forseliuse Gümnaasium, 2007), eestikeelse väikelastekeskonna <http://mudila.lastekas.ee> loomine (Janika Leoste, 2007), kirjanduse ja keele ajaveeb <http://kirjandusjakeel.blogspot.com> (Inna Saaret, Maire Liivamets, Siiri Lauk; 2009).

Väärt keeletegude poolest pole olnud vaene ka 2010. aasta. Missugused neist kõrge tiitliga pärjatakse, selgub emakeelepäeva eel. Konkursid aga kuulutatakse välja juba novembris.